

VYGOTSKY'NİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof.Dr. Mustafa Ergün*
Öğr.Gör. Suphi Özsüer*

Özet

Öğrenme konusunda koşullanmacı-davranışçı teoriler güncelliklerini yitirince bilişsel esaslı teorilerde önemli gelişmeler sağlandı. Bilişsel esaslı teorilerde de önceleri Piaget'nin zihinsel gelişim ve öğrenme anlayışı son derece aktüel iken, son zamanlarda geliştirilen birçok bilişsel öğrenme teorisi alanında –aslında çok eskilerde kalmış- Vygotsky'nin fikirleri de tekrar güncellik kazandı.

Bu çalışmada önce Vygotsky'nin öğrenme ve eğitim alanındaki fikirleri -Piaget ile çatışma noktaları da göz önüne alınarak- ortaya konmaktadır. Bu arada Vygotsky düşüncelerinin uygulama alanları üzerinde durulmuştur. Son olarak da etkinliğini giderek arttıran teknik ve sanal ortamda (çevrede) Vygotsky fikirlerinin nasıl değerlendirileceği üzerinde yorumlarımız verilmektedir.

Teknoloji zengin ortamlarda ve internetin sağladığı yaygın ve etkin iletişim ağı içinde Vygotsky düşüncelerine yeni ufuklar açılmakta ve teori yeniden şekillendirilmek zorunda kalmaktadır. Bu şekillendirme hem eğitimin bütün kademelerinde hem de bütün öğrenen organizasyonlarda etkin olarak kullanılabilir düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Vygotsky, Piaget, bilişsel gelişim, benmerkezci konuşma, en yakın gelişim alanı

Abstract

A REEVALUATION ON VYGOTSKY

In the learning process there has been an important progress in cognitive-based theories since conditioning and behaviorist theories have been outdated. In cognitive-based approaches Piaget's development and learning theory has been the focus for a long time, however; currently other cognitive theories, for example, Vygotsky's theory which has actually existed for a long time, has regained importance.

In this study Vygotsky's approaches in learning and education including his disagreement with Piaget's theory have been discussed. Furthermore, the applicability of Vygotsky's theory has been explained. Our commentary of how to evaluate Vygotsky's theories in the technological and virtual media have also been stated.

For the rich technological-based environment, and effective and extensive communication network Vygotsky's theory has opened up new horizons. However, the theory needs to be reconstructed. We believe that this reconstruction can be effectively used in different levels in education and in all the organizations which benefit learning.

Keywords: Vygotsky, Piaget, cognitive development, egocentric speech, zone of proximal development

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi
* Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Giriş

Psikologlar 1960'lı yıllarda Piaget'yi keşfettiler, şimdi de Vygotsky'yi. Batı uzun yıllar Pavlov çeşitlemeleri ve Skinner davranışçılığıyla uğraştı. Ancak son zamanlarda ne bunlar ne de Piaget'nin bilişsel psikolojisinin açıklamaları, öğrenme ve eğitimde yeterli görülmemeye başladı. Yeni değerlendirmeler ve arayışlar içinde de Vygotsky yeniden keşfedildi. Jerome Bruner bile, *Eğitim Kültürü* (1996) adlı eserinde, Vygotsky'nin görüşlerinin önemini geç farketdiği için ondan özür dilemektedir.

Ayrıca, 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde de çok yaygın bir sosyal-pedagojik hareket başladı. Bu hareketin temelinde de Vygotsky'nin fikirleri vardı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra da, yeni Rus eğitim sisteminin kurulmasında onun fikirleri önemli rol oynadı. Onun eserlerini ve düşüncelerini araştırmak ve geliştirmek için Uluslararası Gelişimsel Öğrenme Birliği (*Razvivaiushchee Obuchenie*) kuruldu (Kerr, 2005).

Vygotsky (1896-1934), Belarus'lu bir Yahudi ailesinin çocuğudur. Moskova Üniversitesi'nde okudu. 1924'de psikoloji alanında çalışmaya başladı. 10 yıl sonra 38 yaşında tüberkülozdan öldü. Çalışma arkadaşları Aleksandre Luria ve A. N. Leontiev idi. Psikoloji, pedagoji ve psikopatoloji çalışmaları yaptılar. Meşhur eseri *Düşünce ve Dil*, ölümünden sonra yayınlandı. Özellikle Pavlov çizgisindeki objektif araştırma ve inceleme yöntemi dikkati çekti.

Ününü, çocuğun kültürel gelişim sürecinde dili içselleştirmesi yollarını izah eden işaretler-sinyaller teorisi (the theory of signs) ile sağladı. Toplumsal işaret sistemi olan dil, rakamlar, haritalar vs.nin bilişsel gelişim üzerindeki baskın etkisine işaret etmiştir. Ama o sanat psikolojisi, edebiyat teorileri, nöroloji, psikiyatri, yetişkinler eğitimi, mesleki eğitim, bilgi sistemleri gibi birçok alanlarda ansiklopedist ve disiplinler arası yaklaşımlar sergiledi. Birçok alanda yaratıcı düşünceler geliştirebiliyordu. Çalışmaları üzerinde bugün de geniş araştırmalar yapılmaktadır.

Aklî süreçlerin sosyal kaynaklarını ön plana çıkardı. Bireylerin aklı, içinde yetiştiği sosyal kültürel süreçler içinde şekillenir. Yani aklî süreçler sadece kişinin kendi içinde değil, kişiler arasındaki ilişkilerle oluşur. Aklın, akıl yürütmenin kültürel-tarihi yönü de önemlidir, gibi düşünceleri savundu ve yaygınlaştırdı.

Vygotsky'nin öğrenme teorileri arasındaki yeri

2 yaşına kadar çocuğun bilişsel gelişiminde “doğal çizgi” hakimdir, ama daha sonra doğal çizgi yerini “kültürel çizgi”ye bırakır. Çocuk zihni sadece kendi keşiflerinin sonucu değildir, çevreden edindiği bilgi ve kavramsal âletler zihinsel gelişmesine büyük kolaylıklar sağlar.

Vygotsky sadece bireyin gelişimini değil, bu gelişimin bağlı olduğu sosyal ve kültürel dokunun da önemli olduğunu belirtmiştir. Kişilerdeki yaratıcı süreç, sosyal-tarihi çevreye bağımlıdır (Palmer vd. 2001. 35). Akıl sadece kafanın içinde değildir. Yüksek psikolojik işlemler biyolojik fert, kültürel aktarma araçları, kişinin içinde yaşadığı -kültürel olarak yapılanmış- sosyal ve fiziki çevrenin karşılıklı etkileşimleri sayesinde olur (dış kontrol, dış müdahale).

Vygotsky'ye göre, öğrenme gelişmeye dayanır, ama gelişme öğrenmeye dayanmaz. Etkili öğrenme gelişimi hızlandırır. Öğrenme, problem çözmek, çelişkileri gidermek, anlama içindir.

Oluşturmacı akım öğrenmeyi iç dünyada (zihinde) yapılan işlemler olarak kabul eder. Bilgi insana bağlıdır, insandan bağımsız olarak dış dünyada mevcut değildir. Vygotsky ise öğrenmenin tek başına yapılan bir etkinlik olmadığını, çocuğun diğer insanlarla karşılıklı ilişkileri içinde ona aktarıldığını, çocuğun bunu bağımsız olarak oluşturmadığını söyler. İnsan sosyal olarak oluşturulan bir fenomendir. Çünkü çocuğun kullandığı dilin, kavramların, olguların, araç-gereçlerin tarihî ve kültürel bir karakteri vardır. Belki buradaki asıl sorun, bilgimizin ne kadarının toplumsal ve realiteye bağlı, ne kadarının kendimize ait olduğudur. İnsandaki dinamik, yaratıcı güç bilgimizi nasıl etkiliyor? Bazen bize oluşturulmuş olarak verilen bilgileri bozup, kendi yorumumuzla yeniden oluşturuyoruz. Sosyal sistemin yapısal özellikleri de hem bireyleri etkiliyor hem de bireyler tarafından şekillendiriliyor.

Işık bir dalga mıdır yoksa parçacık mı? Fizikçiler her ikisini de doğru kabul ediyorlar. Öğrenmede de bunun gibi iki görüşün de (Piaget ve Vygotsky'nin fikirleri) doğru olduğunu kabul edebiliriz. Aslında dünyayı kendi algılarımıza göre biliyoruz ve değerlendiriyoruz; ama algılarımızı da büyük ölçüde sosyal ve kültürel çevre şekillendiriyor.

Düşünce ve Dil

Vygotsky'yi esas tanıtan çalışması, onun düşünce ve dil (veya konuşma) üzerindeki araştırmaları, fikirleri ve bu adla yazdığı *Düşünce ve Dil* adlı eseridir (Vygotsky, 1985). Bu eserde uzun uzun anlattığı teorisine göre; düşünce ve konuşma birbirinden ayrı ve farklı şekilde gelişir. En azından iki yaşından önce düşünce ve konuşmanın gelişmesi birbirinden ayrıdır. İki yaşından sonra bunlar birleşmeye başlar. Bunlar farklı genetik kökenlere dayanır. Düşünce ve sözcükler, birincil temel bir bağ ile birbirine bağlı değildir (özellikle maymunlarda). Bunların gelişmeleri de birbirine paralellik göstermez. Düşüncenin gelişmesinde bir dil öncesi (prelinguistic), konuşmanın gelişmesinde de düşünce öncesi (preintellectual) dönem vardır. Köhler ve Bühler'in araştırmalarında çocukların atlayıp zırlamalarını "şempanze dönemi" olarak adlandırması, düşünce öncesi döneme örnektir.

Dil sadece bir ifade aracı değildir; Piaget'ye göre mantıklı düşünceye hizmet eden bir araç, Vygotsky'ye göre ise düşünmenin aracıdır. Konuşmanın öncelikli görevi iletişimdir. Egosentrik (benmerkezci) konuşma bile sosyaldır¹. Vygotsky'ye göre, önce dışsal iletişim geliştirilir, sonra içsel iletişim kurulur (Piaget'ye zıt). Egosentrik konuşma sosyal faaliyetten bireysel faaliyete geçiştir.

Vygotsky ile Piaget arasındaki tartışmaların en yoğun olduğu konular benmerkezci konuşma ve içten konuşma konularıdır. Davranışçılara göre sessiz konuşma, düşünmedir. Piaget'de egosentrik konuşma işlem öncesi dönemde ortaya çıkar ve somut işlemler dönemine gelince biter. Vygotsky ise egosentrik konuşmayı sosyal konuşmadan içselleştirilmiş düşünceye geçişte kullanır. Benmerkezci konuşma sadece çocukların faaliyetlerine eşlik etmekle kalmaz, o çocuğun sıkıntılarının bir ifadesi, sorunlarına çözüm arayan ve planlar yapan bir düşünce aracı olarak ortaya çıkar. Egosentrik konuşma daha sonra içsel konuşmaya dönüşür. Vygotsky'ye göre de sosyal ilişkiler olmadan içsel konuşma olmaz. İçsel konuşma, dışından konuşmanın ne bir öncüsüdür ne de onun bellekte yeniden üretilmesidir; bir anlamda onun karşıtıdır. "*Dışından konuşma, düşüncenin sözcüklere dönüştürülmesi, maddeleştirilmesi ve nesneleştirilmesidir. İçinden konuşmada ise süreç*

¹ Piaget 1962'de bu konuda Vygotsky gibi düşünmediğini belirtmiştir. Dil gelişimi başlangıçta benmerkezci ve iletişimsel özellikleri taşıması bakımından birbirinden ayrılır. Benmerkezci konuşma sosyal değildir. Birbiri ile uzlaşmayan, uyum içinde olmayan, akli karşılıklık içermeyen iletişim sosyal değildir. Ama çocuk her zaman başkalarına konuştuğunu ve kendisini de anlatabildiğini düşünür (kendisi için konuşmaz, kendine göre (selon lui) konuşur). Tıpkı aslında kendine konuşan ve dinleyicilere konuştuğunu sanan bir öğretmen gibi.

tersine döner: konuşma içsel düşünceye dönüşür." (Vygotsky 1985. 180)

Benmerkezci konuşma, toplumsal konuşmadan çıkıp gelişen bir konuşma biçimi veya toplumsal konuşmanın bir görünümüdür. Sanki kendilerini dinleyen veya dinlemesi gereken birileri veya birşeyler varmış gibi dışa mesajlar verilmektedir. Başkaları için konuşmadan, içsel konuşmaya geçiş gibidir. Benmerkezci konuşma, içsel (içinden) konuşmadan önce gelen bir gelişim aşamasıdır. Okul çağında benmerkezci konuşma ortadan kalkarken içsel konuşma gelişmeye başlamaktadır. Dolayısıyla benmerkezci konuşma içsel konuşmaya dönüşmektedir.

Piaget, benmerkezci konuşmanın düşüncenin benmerkezçiliğinin ifadesi olduğunu söylüyor. Çocuk büyüdükçe içe yöneliklik gerilemekte ve toplumsallaşma ilerlemekte, bu da çocuğun düşünce ve konuşmasına yansımaktadır. Benmerkezci konuşma başkaları tarafından anlaşılır. Daha sonra da gerileyerek yok olur. Vygotsky ise benmerkezci konuşma çocuğun ortaklaşa toplumsal etkinlikten daha bireyselleşmiş etkinliğe geçişidir. Çocuğun benmerkezci düşüncesi giderek daha anlaşılır olup toplumsal konuşmaya yaklaşmıyor. Benmerkezci konuşmanın anlaşılabilirliğine neden olan özellikler üç yaşında en düşük yedi yaşında ise doruk noktasında oluyor. Sadece azalan ve yok olan seslendirme özelliğidir. Çocuk başlangıçta nasıl parmaklarıyla toplama yapıp daha sonra hareketsiz hafızasından bu işlemi yapıyorsa, benmerkezci konuşmada da sözcükleri sestem soyutlayarak artık sessizce düşünmektedir. Benmerkezci konuşma içsel konuşmaya dönüşmektedir. Yani -Piaget'nin zannettiği gibi- içsel konuşma toplumsallaşma ile dışardan gelen yeni bir şey değil, benmerkezci konuşmanın gelişerek yeni bir şekle dönüşmesidir. ***Çocuk başlangıçta toplumsal, daha sonra ise bireyseldir; çocuk gelişmesinin ana doğrultusu giderek bireyselleşme yönündedir.*** Çocuk artık başkaları için konuşmuyor, kendisi için konuşmaya başlıyor.

Dışından konuşmada, düşünce sözcüklerde somutlaşırken, içsel konuşmada sözcükler düşünceyi doğururken ölürlür. İçsel konuşma büyük ölçüde sırf anlamlarla düşünmedir (Vygotsky 1985. 202). Konuşma, zihindeki düşüncenin belli bir bölümünün belli sınırlılıklarla ifade edilmesidir. Yani düşünce önce anlamlardan daha sonra da sözcüklerden geçerek dışsal ifadeye dönüşür. Bir kimsenin konuşmasını anlamak için onun kullandığı sözcükleri anlamak yetmez; aynı zamanda onun düşüncelerini ve güdülerini bilmek zorundayız.

Yazılı dil, ses dilinden daha önemli ve etkilidir. Yazı ile birlikte çocuğun kafasındaki sözcükler birer imaja (şekle) kavuşur. Yazıyı öğrenme, çocuğun dili tekrar ve daha soyut ikinci bir şekle veya olaya bağlamasıdır.

Düşüncenin gelişimi dil tarafından belirlenir. Her düşünce bir genellemedir ve genellemeler kavramları ve sözcükleri ortaya çıkarır. Sözcükler, nesnelere ve kavramlarla sesler arasında kurulan bağlantılardır. Sözcükler kavramların ve nesnelere sembolüdür. Dil, sözcük ve kavramlar düşüncenin biçimsel görünüşüdür, dış giysisidir. Kavram oluşturma çocuklukta başlar, ama entelektüel oluşumlar ergenlikte ortaya çıkarlar. Bilimsel kavramlar okulda öğretilir.

Sözcüklerin anlamları sürekli gelişir ve değişir. Bu değişimi çocuğun zihni ve sosyal-kültürel ortam belirler. Düşünce ile sözcük arasında da devamlı bir gidiş-geliş, devamlı bir karşılıklı etkileşim vardır. Düşünceler ancak sözcükler aracılığıyla varlık kazanırlar.

Konuşmanın dışsal yanı ile anlamsal yanı karşıt yönlerde gelişmektedir: biri özelden bütüne, sözcükten kavrama; diğeri bütünden özele, tümceden sözcüğe. Düşünce ile sözcükler çoğu zaman tam uyumaz. Düşünce sözcükleri hazır bir elbise gibi üzerine giyemez. Düşünce, konuşmaya dönüşene kadar birçok dönüşüme uğrar ve orada bir şekil bulur. Çocuk kendi düşüncelerini dile getirme ve başkalarının konuşmasını anlama yeteneğine ancak belli gelişim dönemlerinden sonra ulaşabilir.

Düşünce sözcükler aracılığıyla dünyaya gelir. *“Düşünmeden yoksun bir sözcük ölüdür; sözcüklerle cisimleşmeyen bir düşünce, bir gölgeden ibaret kalır.”* (Vygotsky 1985. 207)

Kavram gelişimi

Kavramlar, birçoklarının sandığı gibi önceden dışarda oluşturulmuş, daha sonra çocukların zihnine yerleştirilmiş ve orada sabit kalan oluşumlar değildir. Kavramlar beyinde aktif bir süreçle oluşturulur ve daha sonraki iletişim ve zihinsel işlemlerde de sürekli aktiftir ve değişebilir. Kavram oluştururken genelden özele ve özelden genele sürekli yön değiştiren bir düşünce hareketi görülmektedir. Ancak Vygotsky, kavram oluşturma sürecinin ergenlik-öncesi çağıdaki çocukların kapasitesini aştığını ve ancak buluş çağının başlamasıyla kavram oluşturma sürecinin mümkün olduğunu savunur (Vygotsky 1985. 83). Çocuğun zihinsel gelişmesinin bir doğrultusu vardır. Gelişme hangi düzeyde ise o düzeye özgü bir düşünce vardır. Yetişkin, çocuğa kendi düşünce tarzını aktaramaz. Ona gelişim öncesi verdiği hazır kavram ve anlamlar ancak “yalancı kavram” olurlar.

Kavram oluşturma süreci çocukluğun en başlarında başlamasına rağmen, bunun zihinsel temeli ancak buluş çağında olgunlaşmaktadır. Kavram oluşturmada birçok zihinsel işlevler (çağırışım, dikkat, imgeleme, çıkarsama vs) hep birlikte çalışmaktadır. Yani kavram oluşturmada tüm temel zihinsel işlevler birlikte çalışırlar.

Kavram geliştirme konusunda çocuklukta ergenlik çağına kadar sinkretik² ve karmaşa (complex) düşünme³ biçimleri yavaş yavaş geriler, gizil kavramlar⁴ giderek daha az kullanılır ve gerçek kavramlar oluşturulmaya başlanır. Aslında ergenlik çağında da ilkel biçimler tamamen terk edilmez, ara sıra kullanılmaya devam edilir. Bir kavramın tamamen soyutlaştırılması ve yeni somut durumlara aktarma ve uygulanması ergenlik döneminin sonlarına doğru olmaktadır. *“Soyuttan somuta geçiş, gençlere daha önce gerçekleştirilen somuttan soyuta geçmek kadar güç gelmektedir”* (Vygotsky 1985. 116)

Bütün gelişmiş ruhsal işlevler; işaretler, araçlar ve araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Kavram oluşturmada kullanılan araç ve işaret “sözcük”tür. Sözcükler, kavram oluşturulduktan sonra onun simgesi haline gelir. *“Sözcüklerin veya işaretlerin yardımıyla kendi zihinsel süreçlerini yönetmeyi öğrenmek, kavram oluşturma sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır”* (Vygotsky 1985. 90)

Kavram oluşturma, çocuğun içinde yaşadığı çevre, bu çevrede çocukta istenilenler ve çocuğa sunulanlarla bağlantılıdır. Çevre ve ilişkiler hem kavram oluşturma biçimini hem de oluşturulacak kavramları belirleyen önemli bir faktördür.

Çocuğa bilimsel kavramların öğretilmesi ve geliştirilmesi

Kavramlar “kendiliğinden edinilen” ve “öğrenilen” olarak ikiye ayrılır. Kendiliğinden edinilen kavramlar gündelik hayatta genellemeden özele doğru gelişir. Başlangıçta herkes kardeşir;

² Sinkretik, bağdaştırılması imkânsız durum ve ilkeleri birbirine bağlamak demektir. Çocuk rasgele edindiği izlenimlere dayanarak, farklı unsurları bir imgede birleştirir: “Hav hav” bazen bir biblo, bazen köpek, büyükanne veya büyükbabanın resmi, kürk atkı, plastik bebek, kol düğmesi için kullanılabilir.

³ Karmaşa düşünmenin çeşitleri vardır: Çağırışimsal karmaşa (kavramın temelini nesnenin ilk çağırıştırdığı özellik belirler), zincir karmaşası (belli bir özelliği kavradıktan sonra diğer yönleri bırakıp bunun üzerine kavram oluşturma), yaygın karmaşa (öğeleri birleştiren özelliğin durmadan değiştirilmesi).

⁴ Çocuk bir kavramı veya nesneyi açıklama istediğinde örnek olay veya nesnenin yaptığı iş üzerinde duracaktır: “Akıllıca” demek, terli iken cereyanda durmamak demektir, gibi.

daha sonra kardeş olmayanlar elene elene gerçek kardeşlere ulaşılır. Piaget, kendiliğinden kavramların bilinçsiz ve sistemsiz olarak öğrenildiği kanısındadır. “Öğrenilen kavramlar” okulda öğretilir ve bu da özelden genele (tümevarım) giderek olur. Sömürge kavramı önce iki devlet arasında meydana gelen bir olay olarak anlatılır; daha sonra benzer olaylar biriktirilerek genel “sömürge” kavramına ulaşılır.

Eğitimin başarılı olması, çocuğun zihninde doğru ve gerekli kavramların geliştirilmesi sayesinde olur. Bazı eğitim teorileri bilimsel kavramların çocuğa hazır biçimde verilmesi, çocukların da bunları kavraması ve içselleştirmesi gerektiğini söylerler. Ancak kavram bir genellemedir ve kavramlar, sözcükler çocuğun zihninde sürekli evrim geçirirler, oraya konuldukları gibi kalmazlar. Çocuğa öğretilen bir kavram, onun zihninde işlenmeye ve geliştirilmeye başlanır⁵. Kavramların doğrudan öğretilmesi imkânsız ve verimsizdir. Tolstoy, bir kavramı öğretmenden öğrenciye olduğu gibi geçirmenin mümkün olmadığını açıklar. Çocuk yeni kavramları kendi kullanmaya başlayınca ancak anlamış olur.

Çocuğa gündelik kavramların öğretilmesi farklıdır, bilimsel kavramların öğretilmesi başka.

Piaget’ye göre çocuk bir kavram oluştururken ona kendi zihinsel işleyişinin ayırıcı özelliklerinin damgasını vurmaktadır. Ona göre başlangıçta bireysel olan düşünce giderek toplumsallaşmaktadır. O zaman çocuk düşüncesindeki ayırıcı özellikler toplumsallaşma ile birlikte yavaş yavaş kaybolup ortadan kalkıyor mu? Dışardan alınan kavramlar çocuğun kendi düşüncesinin yerini mi alıyor? Çocuğun sonradan öğrendiği kavramlar ezberlenerek kazanılmaz; çocuk bunlar için özenli bir zihinsel çaba gösterecektir. Öğretim sırasında çocuğa kazandırılan kavramların evrimini çocuk yönlendirecektir. Okulda öğretilen kavramlar, çocuğun zihinsel gelişim yazgısını belirler. Çocuğa sistemli bir bilgi verdiğimiz zaman, ona doğrudan göremeyeceği veya da kendi tecrübeleri ile yaşayamayacağı birçok şey öğretmekteyiz. Çocuk kendi zihinsel süreçlerinin bilincine okul yıllarında varır. Burada bilimsel kavramlar öğretilir ve geliştirilir. “*Düşünce ürünü bilinç, çocuğa bilimsel kavramlardan geçerek ulaşır*” (Vygotsky 1985. 131)

Okul çağındaki çocuklara gerekli bilgilerin verildiği doğru bir öğretim yapılırsa, bilimsel kavramların gelişmesi kendiliğinden kavramların

⁵ Vygotsky’ye göre kavramların genellemesi zihinsel gelişmenin ana motorudur. Ancak bu kavramların zihindeki yapı kalıplarından geçerek içselleştirilmesi ve genelleştirilmesi gerekir.

önünde gider. Hattâ *bilimsel ve kendiliğinden kavramlar çocukta en başından itibaren ters yönde gelişmektedir.* Bunlar birbirinden uzak noktalardan başlayarak harekete geçmekte ve sonunda buluşmaktadırlar (Bu noktayı Piaget de kabul ediyor)⁶. Çocuk kendiliğinden kavramların farkına geç varır ve bunları bilinçli kullanma becerilerini geç geliştirir. Bilimsel kavramlar ise bilinçli öğrenilir ve hemen bilinçli kullanılmaya başlanır. Kendiliğinden kavramların gelişmesi yukarıya, bilimsel kavramların gelişmesi aşağıya doğru ilerlemektedir. Bilimsel kavramlar geliştikçe, kendiliğinden kavramlar da bilinçli ve amaçlı kullanılmaya başlanır. Bilimsel kavramlar, kendiliğinden kavramlar aracılığıyla aşağıya doğru çekilirler⁷.

Piaget ve Vygotsky’nin bilişsel gelişim yaklaşımları

Piaget (1896-1980) ve Vygotsky (1896-1934) baştan iki farklı geleneğin ve akımın temsilcisidirler. Piaget, öğrenmeyi bir oluşturma olarak gören oluşturmacı (constructivist) akımın en önemli kaynaklarından biridir; Vygotsky ise öğrenmeyi bir maletme olarak gören aktivite teorisini savunur. Biri sosyal hayatı, diğeri bireysel hayatı ön plana getirir. Batı düşüncesi bireyselliğe yoğunlaşmış iken, Rus düşüncesi hâlâ sosyal aktivite ağırlıklıdır⁸. Onların ikisi de dil gelişimi ve bunun düşünme ve öğrenmedeki önemi üzerinde duruyorlar. Eş zamanlı olmamakla beraber, bu konularda birbirlerinin çalışmalarını eleştiriyorlar.

Vygotsky, “*Psikoloji, Jean Piaget’ye çok şey borçludur*” der, “*O çocuk dil ve düşüncesini incelemeye bir devrim yaratmıştır*” (Vygotsky 1985. 27). Onun çalışmalarını yakından izlemiş, kendi deneyleriyle karşılaştırmış, birçok yerde onun doğru düşüncelerini kendi düşünce ve incelemelerine temel yapmış; bazen de farklı ve karşı olduğu konuları da açıklıkla yazmıştır. Yani Vygotsky, Piaget’ye hem sempati duymuş hem de onu eleştirmiştir. Piaget de 1962’de –Vygotsky’nin eseri

⁶ Ancak şu şartla: bilimsel kavramların sosyolojik temeli ile kendiliğinden kavramların psikolojik temeli de birleşiyor, yoksa psikolojik temel kültür ve tarih tarafından belirlenir deniyorsa bu uyuma olmuyor (Piaget, 1962).

⁷ Piaget’ye göre kendiliğinden kavramlarla kendiliğinden olmayan kavramların karşılıklı ilişkileri, Vygotsky’nin düşündüğünden daha karışıktır. Okulda öğretilen bazı kavramlar, çocuğun kendiliğinden kavramlarının bir uzantısı ise daha kolay öğrenilir, gelişim hızlanır. Ama çocuğun gelişiminin çok önünde veya gerisinde yapılan bazı öğretimler çocuk gelişimini durdurur ve geriletir. Yani yeni kavramlar her zaman yetişkinler tarafından öğretilmez; ancak çok iyi bir ortam hazırlanıp ilgi uyandırılırsa bu mümkün olur (Piaget, 1962).

⁸ Batıda Fromm, Horney, Kardiner, Glover gibi toplumsal çevreye önem veren “kültüralistler” de vardır.

İngilizceye çevrildiğinde⁹- ona verdiği cevapta (1962) eğer 1934’lerde Vygotsky ile karşılaşsa idi birçok noktalarda anlaşabileceklerini belirtmiştir. Zaten Vygotsky’nin kitabının 6. bölümüne (Çocuklukta bilimsel kavramların gelişmesi) pek itirazı olmadığını belirtmiştir. Kendiliğinden (spontaneous) ve kendiliğinden olmayan kavramlar ayrımı zaten Piaget’nindir. Kendiliğinden kavramlarla öğrenilmiş kavramların bir karşılıklı ilişki içinde kazanıldığı görüşüne de Piaget katılıyor.

Vygotsky’nin *Düşünce ve Dil (Konuşma)* kitabı yayımlanalı beri Piaget ve Vygotsky’nin fikirleri arasında karşılaştırmalar yapılır durur. Ama bu tartışmalar aklın bireysel psikolojik temeli (*individual psychogenesis*) veya sosyolojik (*sociogenesis*) temeli etrafında dolaşır. Aslında her ikisi de kültürün, bir takım araçlarla kültür aktarımının aklın gelişimi üzerindeki etkisini kabul ederler. Piaget’ye göre çocuklar dünyadaki eylemleri yoluyla bilgilerin oluştururlar (keşfetmek için anla) (Piaget 1993). Vygotsky ise anlamının temelde sosyal bir olgu olduğunu iddia eder (*anlamak zihindedir, anlamak sosyaldir*). Piaget ve Bruner, çocuğun öğrenmesinde daha çok kendi buluşları yoluyla öğrenmeyi savunurlar. Vygotsky ise yetişkinlerin ve çevrenin rolünün daha çok olduğunu söyler (Bulmayı bekleme yerine hazır bulunmuş şeyleri öncelikle öğretme). Piaget bilginin oluşmasında sosyal çevrenin birlikte-ortak rolünü reddetmez. Bilgi oluşumunda hem birey hem de sosyal çevre önemlidir. Ama öncelik sosyal çevreye verilemez. Sosyal çevre sürekli bir etki gücü oluşturamaz (Piaget, 1932, p. 360).

Piaget, çocukla yetişkin arasındaki düşünme farkının niceliksel olmaktan çok niteliksel olduğunu göstermiştir. Çocuk minyatür bir yetişkin değildir. Piaget’ye göre çocuk düşüncesi benmerkezlidir (egocentric). Çocuktaki hem içe yönelik (autistic) düşünce (bireysel, bilinçaltında bulunan, açıkça dile getirilemeyen, ancak sembollerle anlatılabilen) hem de güdümlü (directed) düşünce (toplumsal, iletişimsel) benmerkezli düşünce içindedir. Yani benmerkezli düşünce, bireysel içe dönük düşünce ile toplumsal düşüncenin ortasındadır. Vygotsky’nin hem içe yönelik düşünceyi hem de benmerkezci düşünceyi aynı derecede sosyal, ancak işlevleri bakımından farklı kabul etmesi Piaget’nin itiraz ettiği noktadır. Bu konuşmalar başkaları için bir şeyler ifade eder, başkaları onu anlar. Ancak bu sosyal bir davranış değildir (Piaget, 1962, 7-8).

⁹ Vygotsky’nin *Düşünce ve Dil* adlı eseri, “gerçek” bir Marxist olmadığı için 1936-1957 yılları arasında Sovyetler Birliği’nde de baskı altında kalmıştır. Onun 1930’lu yıllarda yeteneklerin ve bireysel farklılıkların incelemesini yapan “pedoloji” (burjuva) hareketine katıldığı için yasaklandığı zannediliyor.

Konuşmanın gelişimi sırası Vygotsky ile Piaget’de birbiri ile uyumsuz. Piaget sözlü olmayan *içsel konuşma-benmerkezci konuşma-sosyalleşmiş ve mantıklı konuşma* yolunda bir gelişim olduğunu savunurken, Vygotsky *sosyal-benmerkezci ve içsel konuşma* yolunda bir gelişim olduğunu savunmaktadır. Piaget 1962 yayınında Vygotsky’nin benmerkezci konuşma, daha sonra ortaya çıkacak olan içsel konuşma gelişmesinin başlangıcıdır; içsel konuşma içe dönük (otistik) konuşmanın bitmesine ve mantıklı düşünceye yol açar görüşüne tamamen katıldığını söylemiştir. Ancak o, yedi yaşından önce çocukların oyun kuralları konusunda işbirliği yapmadıklarını, her çocuğun ayrı oynadığını, kazanmanın bir yarışma puanına bağlı olduğuna anlamadan oyunda herkesin kazandığını belirtmiştir (*Çocukta Hüküm ve Muhakeme* adlı eserde). Harekette görülen bu özellikler aynen dilde de vardır.

Piaget’ye göre, çocuk düşüncesi köken bakımından ve doğal olarak içe yöneliktir; ancak sürekli toplumsal baskı altında gerçekçi düşünceye dönüşür. Çocuk yedi-sekiz yaşına doğru toplumsal düşünceye geçer, benmerkezci konuşma geriler. Çocuk başlangıçta benmerkezli düşünceye sahiptir ve yalnızca kendisi hakkında konuşur, kimseyle ilgilenmez, kimseye bir şey iletmeye çalışmaz, cevap beklemeyiz, kendisini dinleyen olup olmadığına bile dikkat etmez. Daha sonraki toplumsal düşüncede ise başkalarıyla konuşur, emreder, ister, dinler, soru sorar... “*Denebilir ki, yetişkin bir kişi yalnızken bile toplumsal olarak ise başkalarıyla birlikteken bile ben merkezci olarak düşünür ve konuşur*” (Piaget, 1923. 56)¹⁰. Vygotsky’nin Piaget’ye burada itirazı var. O da benmerkezci konuşmanın erken yaşlarda çocuk etkinliklerinde önemli bir rol oynadığı kanaatindedir. Çocuk burada gerilimlerini dile getiriyor, sorunlarına çözüm arıyor. Ancak benmerkezci konuşma toplumsal konuşmadan önce değil, sonradır. Çünkü hem çocuklarda hem yetişkinlerde konuşmanın ana işlevi haberleşme ve iletişimseldir. Çocuk başlangıçta çok işlevli bir konuşmaya sahiptir. Çocuğun konuşması başlangıçta toplumsaldır¹¹; ama bu konuşmanın içinde benmerkezci ve iletişimsel konuşma

¹⁰ Piaget, daha sonraki açıklamalarında içe dönüklük (autizm) ile benmerkezcilik arasında yeterli bir ayrım yapmadığını kabul eder.

¹¹ Piaget’nin, çocuğun buradaki konuşmasının toplumsal olmasına şöyle bir itirazı vardır. Öğretmenlerin bir sınıfta yaptıkları ilk dersleri genellikle anlaşılmaz olur. Çünkü sınıfı, sınıfın o konudaki bilgi ve beceri düzeyini bilmeyen öğretmen, sınıfa konuşmasına rağmen aslında kendi kendine konuşmuştur. Sınıf ile iletişim kuracağı dersler daha sonra başlayacaktır. Çocukların benmerkezci konuşmaları da böyle yorumlanabilir (Piaget 1962).

kısımları vardır¹². Vygotsky'ye göre düşüncenin ve konuşmanın gelişmesi bireyselden toplumsala doğru değil, toplumsaldan bireysale doğru olur (Vygotsky 1985. 40-41)

Vygotsky bilginin aktif oluşumunda ısrarlıdır. Meselâ, Piaget'nin egosentrik konuşma görüşünü eleştirirken, çocuğun kendi kendine konuşması onun çevresinde olup biten ve onu etkileyen şeylerle oluşur. Pasif algılama ve bilme olmaz. Bilginin birlikte oluşumu için aktif bir çevre ve aktif bir çocuk olmalıdır. Ama burada bir üçüncü faktör var: daha önceki nesillerin oluşturduğu kültür, sosyal hayat ve iletişim biçimleri.

Piaget, insanın tür olarak evrimleştiği gibi, çocuk embriyosunun da yetişkinlik dönemine kadar evre evre geliştiğini savunur (Evrimsel Psikoloji). Bilgi de bu evrimsel gelişim içinde, çocuğun iç özelliklerinden ortaya çıkar. Çevresel etkilerin ötesinde, bilgiyi ortaya çıkaran ve geliştiren çok güçlü bir insan özü, insan aklı vardır. İnsanın içinde, toplumsal etkilere kesinlikle kapalı biyolojik yapılar vardır. Zihnin gelişiminde de, çocuğun içinde büyüdüğü toplumsal çevreler değişse de, belirli bir süreklilik ve değişmezlik vardır (Piaget 1992. 44-45). Toplumsal çevre zihinsel gelişim sırasını değiştirmez, sadece ileri veya geri kalmaya neden olur. Zihinsel gelişim evreleri kesinlikle bireyseldir; yetişkinler ve eğitim bu gelişimi sadece hızlandırabilir veya geriletebilir.

Piaget görüşünün bir başka savunmasını bilginin oluşumunda görüyoruz. Bilginin temeli olan duyum ve algılar, insan zihni tarafından oluşturulur. Burad algılar düzeltilir, mantıksal-matematiksel işlemlerden geçirilir, seçilir, sınırlanır, soyutlanır... Yani algılamada ve bilgi oluşturmada zekâ devreye girer. Zihinsel işlemler olmadan algılama ve bilgi olmaz (Piaget 1992. 55-72). Zihindeki şemalar, özümleme (assimilation) ve uyumsama (accomodation) devreye girer.

Piaget çocuğun zihinsel gelişimini neredeyse kendi başına gerçekleştirdiğini savunurken, Vygotsky zihinsel gelişimin başkalarına da bağlı olduğunu iddia eder. Hattâ Vygotsky'nin fikrini, gelişim içten değil, iç ve dışın ortak çalışmasıyla olur şeklinde de özetleyebiliriz.

Vygotsky ile Piaget'nin önemli ayrılık noktalarından bir başkası da gelişme ve öğretim ilişkisinde yatmaktadır. Piaget, gelişme ve öğretimin apayrı ve karşılaştırılmaz süreçler

olduğunu, öğretimin işlevinin çocuğa yetişkin düşünce yöntemlerini vermek olduğunu varsaymaktadır. O, çocuk düşüncesini, öğretimin etkisini dikkate almadan incelemektedir. Halbuki Vygotsky'ye göre öğretim değişimin çok önemli bir kaynağıdır. Öğretim ile gelişme arasında çok yüksek bir etkileşim vardır. Bilimsel kavramlar okul öğretiminin bir ürünü olduğu gibi, kendiliğinden kavramlar da okulöncesi eğitimin bir ürünü olabilir (Vygotsky 1985. 162). Ancak Vygotsky, Piaget'nin ilk çalışmalarına dayanarak değerlendirmeler yapmıştır. Dolayısıyla öğrenme ve gelişme arasındaki ilişkilere dair birçok görüşünü değerlendirememiştir. Piaget, bütün eğitimcilerin çocuğun kendiliğinden olan zihinsel gelişmesinden sonuna kadar yararlanmaları gerektiğini daha sonraki eğitim yazılarında defalarca belirtmiştir. Vygotsky, Piaget'yi okul eğitiminin çocuğun kendiliğinden gelişmesi ile iyi ilişkilendirmemekle suçlamıştı. Piaget okulun çocuktaki bu kendiliğinden gelişme ile ilgilenmediğini, onun farkında olmadığını söyler. Piaget'ye göre Vygotsky'nin esas yanılgısı, onun çocuk düşüncesinin zamanla yetişkin düşüncesi tarafından yok edildiğini savunması imiş. Halbuki daha sonra kendiliğinden gelişmenin daha sonra yetişkinlerin mantıksal-matematiksel yapılarını etkilediğini söylemekle suçlandı.

Okulda verilen eğitimin çocuğun zihinsel gelişimi ile ilgisi

Burada öğretim ve gelişmenin farklı olduğunu savunanlar vardır. Gelişim doğal yasalara göre ilerler, öğretim gelişimin yarattığı fırsatlardan yararlanır. Yani gelişim ürünleri ile öğretim ürünleri birbirinden ayrıdır. Eğitim ve öğrenme, gelişim (olgunlaşma) üzerine kurulu, ama eğitim olmadan da gelişim devam eder. Bir yaşındaki çocuğa okumayı, üç yaşındaki çocuğa yazı yazmayı öğretmezsiniz. Belleğin, dikkatin, kas gelişiminin vs. belli düzeylere çıkması gerekir. Yani öğretim için gelişme şarttır veya başka deyimle öğretim gelişmenin ardında sürüklenmektedir. Piaget de çocuğun aldığı eğitim ne olursa olsun, zihinsel gelişimin belli dönem ve aşamalardan geçtiğini kabul eder.

Bu konuda bir başka görüş, öğretimle gelişmeyi eşanlı ve özdeş kabul etmektir (James, Thorndike). Çocuğun zihinsel gelişimi, koşullu tepkilerin giderek birikmesi ile olur. Bu, aynı zamanda öğrenme demektir.

Bir üçüncü görüş, yukarıdaki iki görüşü birleştirmeye çalışan Gestalt psikologlarıdır. Koffka'ya göre gelişimin olgunlaşma ve öğrenme diye iki yönü vardır. Burada eğitime etken bir rol verilmesi olumlu bir yaklaşımdır. Yani eğitimi geliştirmeyi, gelişme de eğitimi pozitif yönde

¹² Benmerkezci konuşma, sadece Vygotsky tarafından değil, Batıdaki birçok araştırmacı tarafından da eleştirilmiştir. Ancak Piaget kendisinin özellikle sözel benmerkezcilik kavramına dikkat çekmek istediğini belirtmiştir. Çünkü benmerkezci konuşmanın birçok çevresel ve durumsal etkileyicileri vardır.

etkilemektedir. Öğretim, gelişmenin önüne geçip onu yönlendirebilir.

Öğretim ile gelişme arasında karşılıklı karmaşık ilişkiler vardır. Vygotsky'nin araştırmalarına göre; okul hayatının başlangıcında öğretilmeye çalışılan okuma-yazma, aritmetik ve fen bilgisi konularını öğrenmek için çocuklarda yeterli olgunluk yoktur. Yazı yazma (veya yazılı konuşma) sözlü konuşmadan her yönden farklıdır ve üst düzeyde soyutlama gerektirir. Çocuk için cebir aritmetikten ne kadar zor ise, seslerin simgeleriyle oluşan yazılı konuşma da sözlü konuşmadan o kadar zordur. Yazının zorluğu kasların gelişmemiş olmasından ziyade yazılı dilin soyut niteliğindedir. Yazı yazma aynı zamanda kimseye yönelik olmayan muhatapsız bir konuşma, alışılmamış bir durumdur (Vygotsky 1985. 140). Yazılı dil, bilerek çözümlenme eylemini gerektirir, dolayısıyla bilinçli bir çaba ister. Gelişim sıralamasında sözlü konuşma "içsel konuşma"dan önce, yazılı konuşma ise "içsel konuşma"dan sonra gelir.

Vygotsky'nin çözümlenmelerine göre, dilbilgisi çalışması çocuğun zihinsel gelişmesi açısından son derece büyük önem taşır. Çocuk okulda anadiliyle ilgili olarak yeni sözdizim biçimleri öğrenmiyor olabilir, ama dilbilgisi ve yazı yazma konusunda verilen öğretim, ona yaptığı şeyleri bilinçli yapmayı öğretmektedir.

Vygotsky'nin ikinci tespiti, öğretim ve gelişmenin birbirine paralel gitmediği, öğretimin her zaman gelişmeden önce yer aldığıdır ("**öğretim, gelişmenin önünde gider**"). Çocuğa bir şey öğretildiğinde, çocuk zihinsel olarak henüz o seviyeye gelmemiştir. Dolayısıyla öğretim başlarda bilinçsiz olur. Ancak öğretim de bazı kavram ve işlemlerin zihinde canlanmasına ve o seviyeye çıkmasına yardımcı olur. Eğer öğretim olmaz ise zihnin o seviyeye ulaşması ya daha çok zaman alır veya ulaşma gerçekleşmez.

Okul öğretimi –her ne kadar toplu öğretim uygulamalarıyla biraz yumuşatılmaya çalışılıyor ise de- ders ders ve her ders de konulara ayrılmış şekilde verilmektedir. Oysa zihnin gelişmesi bir bütün halinde olmaktadır. Okulda öğretilen konuların her biri bir diğerinin öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır, çünkü bunların uyardığı psikolojik işlevler birbiriyle bağlantılı tek bir süreç içinde gelişirler (Vygotsky 1985, 144).

Çocukların öğrenme potansiyellerinin ölçülmesi: Vygotsky'nin dikkat çektiği bir başka husus, çocuğun zihinsel gelişmesini ölçen araçların hep çocuğun kendi başına çözebildiği problemler üzerinden ölçme yapmasıdır. Bu şekilde çocuğun gelişiminin sadece tamamlanmış

bölümü ölçülebilir. Bu da çocuğun zihin kapasitesinin tümünü göstermez. Oysa bazı çocuklar biraz yardım alarak daha üst seviyedeki problemleri çözebilmekte, bazıları çözememektedir. Dolayısıyla çocukların fiili zekâ yaşları ile destekle geliştirilebilecek zekâ yaşı arasında fark vardır. Mevcut zihinsel gelişme kadar çocukların gelişme kuşaklarının genişliği de önemlidir. (Bu husus daha sonra işlenecektir).

Öğrenmede sosyal çevrenin yeri ve önemi

Vygotsky, behaviorizmin kaynağı olan Amerika'nın radikal bireyseliğine ve Piaget'nin psiko-fizyolojik büyüme aşamalarına karşı kolektivist görüşün temsilcisidir. Çocuk, yüzyıllardan beri geliştirilen dil, matematik, müzik, sanat gibi zihinsel ve bilişsel araçları asimile eder. Eğitilmiş tam bir insan olma ancak bu araçları, yasaları, uzlaşmaları, çalışma yollarını tam olarak içine sindirmekle olur. Eğitim, bu kazanmayı kolaylaştıran bir sistemdir.

Öğrenmede sosyal gelişme teorisi: Vygotsky görüşlerini böyle bir teori ile de adlandırabiliriz. Buna göre, gelişme sosyal interaksiyona bağlıdır. Sosyal öğrenme bilişsel gelişmeyi yönlendirir. Sosyal ortamın iyi veya kötü düzenlenmiş olması, çocuğun bilişsel gelişimini hızlandırabilir veya yavaşlatabilir. Çocuklar öğrenmeye, çevrelerindeki kişilerden ve sosyal dünyadan başlarlar. Vygotsky'ye göre, çocuk zihnindeki kavramlar, fikirler, olgular, beceri ve tutumların kaynağı sosyal çevredir (Senemoğlu, 2004. 55-56). Bilginin ana kaynağı olan algılama ve diğer uyarıcılar sosyal çevre tarafından sağlanır.

Anlamlar toplumsal açıdan inşa edilir. Öğrenme ve bilişsel gelişme, bireylerin daha nitelikli ve bilgili olanlarla gerçekleştirdiği ilişkilerden etkilenir. Bilişsel gelişimin kaynağı çocuğun içindeki bilişsel süreçlerden çok, çevredeki insanlar ve kültür ile, çocuğun bunlarla etkileşimidir. Psikolojik süreçler sosyal süreçle başlar. Örneğin dil. Sosyal çevre insanı bir kategoriye yerleştirir: uzun, akıllı, zengin, (din, milliyet, cinsiyet) vs. Çocuk, bu kategorilere göre dünyaya bakar, buna göre algılar ve kendisine sunulan hazır kalıpları benimser. Yani "sosyal bilgi" sahibi olur. Sosyal bilgi sonunda bireysel bilgi olur, bireysel bilgi gelişir ve daha karmaşık olur.

Çocuğun bilişsel gelişimini yetişkinler belirler, besler. Bilişsel gelişim, başkaları tarafından düzenlenen davranışlardan bireyin "kendisi" davranışlarına doğru ilerler. Öğretmen ve çevre, dışsal denetimi giderek azaltıp içsel denetimi beslemek ve çocuğun kendi kendini düzenlemesini

desteklemelidir. Çocuk için esas önemli olan içselleştirme, bağımsız düşünme, karar verme ve problem çözme süreçlerini geliştirmelidir.

Eğitim, öğrencinin mevcut bilişsel olgunluk düzeyinde tecrübe kazandırmak yerine, çocuğun bilişsel gelişimi hızlandırmak için dizayn edilmelidir.

Eğitimde önce aracılığa (mediation) ihtiyaç vardır: Önce öğrenciye toplum kültürünü ve bilimsel bilgileri aktaracak bir aracı gerekir. İkinci olarak aracı tarafından sağlanan kavram ve anlamların birey tarafından benimsenmesi, içselleştirilmesi (internalization) gerekir. Burada kendi düşünce sistemine alma ve onunla bütünleştirme (entegrasyon) önemlidir. Dışardan alınan bilgiler, kişinin kendi bilgi tabanına uyumlu hale getirilir. Çocuğa önce kültürel / entelektüel araçlar çevre tarafından öğretilir ve kullanılır; çocuk daha sonra bunları içselleştirir.

Zihisel gelişim düzeyleri ve zeka yaşları aynı olan iki çocuk alalım. Bunlara kendi başlarına çözebileceklerinden daha zor problemler soralım. Problem çözümü sırasında çocuklara biraz yardım edelim (ipuçları, açıklayıcı sorular vs). Sonunda bu çocuklardan bazılarının problemi çözebildikleri bazılarının çözemedikleri görülecektir. “*Bir çocuğun fiili zihinsel yaşı ile problem çözmeye yardım sonucu ulaştığı düzey arasındaki fark, onun yakın gelecekteki gelişme kuşağını göstermektedir.*” (Vygotsky 1985. 145). Bu kuşak bir performansı gösterir. Bu kuşağın genişliği her çocuk için farklıdır. Yakın gelecekteki gelişme kuşağı daha geniş olan çocuklar okulda daha başarılı olacaklardır. Buna zihinsel ilerlemenin dinamiği de diyebiliriz. Her çocuk yardım ile kendi yapabileceklerinden daha fazlasını yapabilir.

Öğrenmeyi, öğrenmeye hazır olma ve düşünce kapasitesi etkiler. Bu kapasite (öğrenme potansiyeli) Batıda “en yakın gelişim alanı” (zones of proximal development, ZPD) kavramı ile gösterilir (Ashman, 1977. 85-86)¹³. Çocuğun bağımsız ve kendi gücü ile yapabileceği problem çözme becerisi ile bir yetişkin yardımıyla yapabileceği potansiyel gelişim düzeyi arasındaki fark, bu bölgeyi gösterir. Eğitilmemiş bir çocuğun mevcut gelişim düzeyi ile, eğer iyi eğitilirse sağlayabileceği gelişim düzeyi birbirinden farklıdır.

Öğretim, çocuğun gelişmeye açık alanını etkili olarak kullanma demektir. Eğitim çok kuvvetli etkileşime dayanmalıdır. Çocuğun aşırı

bağımsız kalması bilişsel gelişimi yavaşlatmaktadır. Bilakis çocuk giderek daha karmaşık durumlara yönlendirilmelidir. Bu, uzman yetişkin yardımı ile olur. İlerleme sağlam bilişsel yapılarla olur. Çocuklar giderek daha geniş, daha teknik bir çevrede daha hızlı yaşamak zorunda kalıyorlar. Çocuğun çevresi karmaşıklıktıkça yetişkin desteği veya öğrenmeye uygun yapı ihtiyacı daha çok ortaya çıkmaktadır.

Psikolojik gelişmede eğitim-öğretim, yani bireyin etrafındaki sosyal çevre ve ilişkiler son derece önemlidir. Çocukları, eğitim ile kapasitelerinin üzerine çıkarmak mümkündür. Bir çok konuda, yetişkin biri tarafından yönlendirilen çocuk daha iyi performans gösterir. ***Yakın gelecekteki gelişme kuşağı***nda yetişkin gözetimi ve daha yetenekli arkadaşlar çocuğun becerisini yukarı çıkartırlar. Çocuk tek başına yapamayacağı, yetişkin veya arkadaş desteği ile başarabilir. ***Yakın gelecekteki gelişme kuşağı***, bilinenlerle bilinebilecekler arasındaki köprüdür. Öğrenme bu köprüde, bu bölgede ve bu zaman diliminde olur. Karşılıklı öğretim (reciprocal teaching) de burada gerçekleşir (Açıkgöz, Kamile. 307-312)

Çocuğun gelişmesinde taklit ve öğretim önemli yer tutar. Bunlar kişinin zihisel özelliklerini açığa çıkarır ve yeni gelişme düzeylerine ulaştırırlar. Çocuk bugün yardımla yapabildiği şeyleri yarın kendi başına yapabilecektir. “*Bu yüzden biricik iyi öğretim biçimi, gelişmenin önünde giden ve onu yönlendiren öğretim biçimidir; öğretimin hedefi olgunlaşmışlardan çok olgunlaşmakta olan işlevler olmalıdır*” (Vygotsky 1985. 146) Öğretimde alt gelişmişlik düzeylerini dikkate almalıyız gibi, üst gelişme sınırlarını da dikkate almalıyız. Öğretim geçmiş değil, geleceğe yönelmelidir. Eğitim-öğretim çocuğu yukarıya doğru çekmelidir.

Bazı şeylerin çocuklara öğretilmesi için, bu öğretimin en uygun olduğu dönemler vardır. Ama aynı zamanda gelişme de yetişkinlerle işbirliğine bağlıdır. Yani gelişimin toplumsal-kültürel bir temeli vardır. Antropolojik bulgulara bakıldığında, ilkel toplulukların çocukları (veya ilkel ortamlarda büyümek zorunda kalan çocuklar) ilkel kalmakta, ilkel ortamlardan ve topluluklardan uygar toplumlara getirilenler ise yüksek gelişim göstermektedir. Hattâ ilkeller arasında büyüyen uygar toplum çocukları da ilkelleşmektedir.

Vygotsky sistemini bir başka açıdan aktarmaya, *aracıya dayalı öğretim* (mediating instruction) olarak özetlemek de mümkündür. İnsanlar ve nesiller arasında aracılık ve aktarma yapan sisteme *mediation* denir. Dil, bunların başında gelir. Bu, Vygotsky’de önceleri işaretler (signs) ve psikolojik âletler (psychological tools)

¹³ Vygotsky’nin asıl kastettiği ***yakın gelecekteki gelişme kuşağı*** gibi zamanda yakınlığı işaret eden bir potansiyel iken, Batıdan yapılan çevirilerdeki proximal ifadesi, mekânda yakınlığı (bölge, alan gibi) gösteren bir anlatıma bürünmüştür. Bu kavramın grafiksel gösterimlerinde de zamansaldan ziyade mekânsal yakınlık anlatılmaktadır.

olarak anlaşılıyordu. Ancak daha sonra sayma ve ölçülerle ilgili işaretler, hatırlama teknikleri, matematiksel işaretler, sanat çalışmaları, yazı, şemalar, diyagramlar, haritalar, bütün geleneksel ve alışılmış işaretler bu sisteme alındı (halk oyunları, ağıtlar, giyim-kuşam...). Aklın gelişimi; insan bedeninin biyolojik gelişimini yanı sıra, insanların içinde yaşadıkları fizik dünya ve kendi aralarındaki ilişkiler sırasında geliştirdikleri kültürel/düşünsel/maddi kalıtıma bağlıdır. İnsan çevre ile ilişkilerinde doğrudan aklını kullanmaz; daha önce kendisine aktarılan formlar ile kendi tercihlerini birleştirir. Zaten daha önceki kuşaklardan aktarılan sistemler, onların doğa ve diğer insanlarla ilişkilerinde yavaş yavaş geliştirdikleri zihinsel işlem ve düzenlemelerdir. İnsanların geliştirdikleri bu araçlar sadece zihinsel işlemleri kolaylaştırmazlar, onları kökten değiştirir ve şekillendirirler.

Bütün psikolojik fonksiyonlar sadece kültürel, tarihi ve kurumsal durumlara uygun ve konulara bağlı olarak başlamaz, daha sonra da öyle kalırlar [sosyolojizm]. İnsanların bütün psikolojik fonksiyonları kültürel, tarihi ve kurumsal durumlar içinde oluşurlar (social situatedness, Situated Learning). Tüm eylemler sosyo-kültürel esastır. Evrensel bir kültürel aktarma aracı yoktur. “Âletlerin âleti” dil de bu kuralın dışında değildir. Bir hareket yapıldığı ortam içinde anlam kazanır. Aklın çalışması da diğer ilişkileri göz önüne alarak olur.

Öğretim gösteri veya model olma tarzında yapılabileceği gibi, analiz yapmada, problem çözmeye öğrencilere aracılık etmek tarzında da olmalıdır (Dixon-Krauss. 1996. 20). Öğrenmede öğretmenin müdahalesi ve araya girmesinin, öğrencilerin öğrenmesini hızlandırdığı, düzelttiği ve geliştirdiği konusunda birçok araştırmalar vardır (Nelson 1996). Bir âletin kullanılmasında, bir problemin çözümünde tıkanan veya zorlanan öğrenciye mutlaka bir öğretmen, bilen arkadaş ve yetişkin desteği gereklidir.

Aktivite teorisi: 1920-1930’lu yıllarda Lev Vygotsky, A.R. Luria ve A.N. Leontev gibi Rus psikologlar tarafından kuruldu. Onlara göre insan bilinci, bedenden ayrı bilişsel faaliyetler (karar verme, sınıflandırma, hatırlama...) ve hele hele beyin tarafından belirlenemez. Bilinç, günlük yaşamda ne yaptığımızla oluşur¹⁴. Günlük hayatta bir takım araç-gereçler ve dil gibi sistemlerle karşılıklı etkileşime gireriz. Birey tek başına hareket etmez, sosyal-tarihi bir doku içinde yaşar. İçinde yaşadığı sosyal doku (social context) içinde

¹⁴ Bu görüş “Her insan kendi kendini yaratır” veya “Her insan kendi yapıp ettiklerinin eseridir” şeklinde birçok düşünür ve hattâ kutsal kitaplar tarafından da ifade edilmiştir.

öğrenir. İnsan sosyal dokudan ayrılmaz. Öğretmen öğrenmeye aracılık eder –mediation- (Vygotsky, 1981, as cited in Wink & Putney, 2002, p.152). Bireyin faaliyetleri sosyal bağlantılıdır ve sadece kendi faaliyetlerinin toplamı değildir. İnsan çevresini ve iletişim araç-gereçlerini değiştirdiğinde, toplumda da birçok değişimler olur. Örneğin bilgisayarın insanda ve çevrede yaptığı değişiklikler gibi. Aktivite teorisi, öğretime bütüncü olarak (holistik) bakıyor, onu bütün faktörlerin karşılıklı etkileşimle bir bütün olarak faaliyet göstermeleri olarak alıyor. O zaman öğretim düzenlemelerinde çevreye çok büyük önem vermek gerekir. İnternette sanal öğrenme ortamları hazırlanabilir.

Öğrenme aktiviteye dayanmalıdır. Bilinç ve anlam karşılıklı ilişkiler içinde doğar. İnsanlar, gruplar ve toplumlar arası karşılıklı aktiviteleri artıracak araç-gereç ve sistemler geliştirmelidir. Bilgi sosyal ortamlarda ve ilişkilerde oluşur. Her eğitim konusunu öğretmek ve sorunu çözmek için çok değişik ortamlar ve ilişkiler düzenlenmelidir. Matematik, edebiyat, tarih ve fen bilimlerinde bunun birçok örnek çalışması yapılmıştır. Birey bir kültürel matriks içinde yaşar ve orada hareket eder. Bu matrikste hızlı ve değişik hareketler için iyi eğitilmiş, zeki ve yetenekli olmak gerekir. Yoksa sosyal hareketlilik olmaz, hep aynı noktada yaşar kalır.

Piaget öğrenmenin iki yönlülüğü üzerinde durur: bireysel yön ve sosyal, zihinsel ve ahlâkî yön. Ancak çocuklar kendilerine hazır sunulmuş şeyleri almak yerine kendi çabalarıyla ve deneyimleriyle onları kazansınlar. Dolayısıyla öğrenme sosyal değil, bireysel bir faaliyettir. Vygotsky ise öğrenmeyi kültürel olarak oluşturulmuş çevrenin kişiye maledilmesi olarak alıyor. Bu, kültürün çocuk içinde reproduksiyonu demek oluyor. Bilgi ve kavramlar bir tek birey tarafından yapılan oluşturmalar değildir, bunlar bireyin dışındaki araçlardır ve birey bunları kendine maleder. Bunu çocuk kendi başına yapamaz, ancak sosyal destek ile yapabilir (bunu Leontiev geliştirmiştir)¹⁵. Piaget ile Vygotsky arasındaki fark öğrenmenin doğuştan bir yetenek mi, yoksa öğrenmede diğer insanlar gerekli mi konusunda toplanmaktadır. Cole ve Wertsch’in (1996) savunduğu gibi ikisi arasındaki fark aklın psikolojik veya sosyolojik temelde oluşup oluşmadığı değildir; Piaget çocuğun çevre ile sürekli etkileşim kurarak kendi kendine öğrendiğini (sosyal denge kurduğunu) savurken, Vygotsky bir kimsenin başkalarının yardımı olmadan öğrenemeyeceğini

¹⁵ Öğrenme, öğretmenin söyledikleri ve yaptıklarının içselleştirilmesi, özümsemesidir. Önce öğretmen söyler ve yapar. Çocuk hem söyler hem yapar. Ama daha sonra konuşmadan (veya içsel konuşarak) yapar. (Luria tarafından geliştirilmiştir).

savunmaktadır (bilgi dışardan gelir)¹⁶. Vygotsky sistemine birlikte oluşturma (co-constructivism) diyenler de vardır.

Sanal çevrede Vygotsky teorisi

Çocuklar artık Vygotsky'nin dediği sosyal çevreden çok sanal çevre içinde büyüyorlar ve ondan etkileniyorlar. Sanal çevre, TV, basın-yayın ve internet tarafından sağlanan çevredir. Cep telefonlarının fonksiyonlarının artması çevreyi daha da sanallaştıracaktır. Sanal çevrede eğitimin şekli ve karşılaşılabilecek güçlükler nelerdir?

Eğitimde son zamanlarda özellikle ortaya çıkan teknoloji zengin ortamlarda (technology-rich environments) öğrenmenin nasıl olabileceği hakkında, Vygotsky teorisi yeni fikirler vermektedir. Öte yandan eğitim düzenlemelerinin tüm çocuklar için adil yapılmadığı, herkese eşit şans verilmediğinden dolayı, Ivan Illich gibi düşünürler okulun kaldırılmasını ve rasgele ve gayri resmi bir beceri eğitimi ağı, bir iletişim ağı kurmayı önermektedirler (Illich, 1985. 137). Bu görüşün gerçekleştirilmesinde de Vygotsky fikirlerinden yararlanılabilir.

Vygotsky, çocuğun öğrenmesinde ortam ve ilişkiler ağını hesaba katarak bir teori geliştirmiştir. Bu faktörlere bir de zamanı eklemek gerekir. Bazı öğrenciler çok hızlı bazıları yavaş öğrenir. Yavaş öğrencilere biraz zaman verilir, tekrar anlatılır, gösterilir ve tekrar yapmasına izin verirse, o da diğer arkadaşları kadar tam öğrenebilir. Sanal ortamlarda öğrenmenin zaman boyutu da çok iyi değerlendirilebilir.

Sonuç

Vygotsky, bir ekolün kurucusudur. Bu ekolün mensupları Luria, Elkonin, Leont'ev, ve daha sonra Davydov, Zinchenko gibi Rus düşünürlerdir. Bunlar, yakın gelecekteki gelişme kuşağının bir uzantısı olan aktivite teorisini savunurlar. Bu sosyal pedagoji hareketinin Sovyetler Birliği'nde gelişmesinin, eğitimden beklenen görevin herkesi bir grup üyesi, bir parti mensubu olarak yetiştirmek şeklindeki anlayıştan kaynaklanmış olması da muhtemeldir. Gürcü psikolog ve eğitimcilerden V.A.Sukhomlinsky ve Shalva Amonashvili, eğitimde öğretmen ve öğrencinin rolünü yeniden tanımlamışlar; biri eğitimi öğrencinin yeni bilgi ve bakış açıları ile "doldurulduğu" bir "ürün" olarak görürken, diğeri eğitimi öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen etkileşiminin olduğu bir "kulüp" olarak

¹⁶ Bu, bilginin doğuştan geldiğini savunan idealist görüş ile, zihnin doğuştan boş bir levha olarak geldiğini ve sonradan oluşturulduğunu savunan ampirist görüş arasındaki tartışmalara benzetilmektedir.

görmektedir. Batıda bireye önem veren psikoterapi ve rehberlik gelişirken, bunlar Rusya'da hâlâ önem verilen şeyler değildir. Vygotsky'nin takipçileri Rusya'da bir gelişimsel öğretim (developmental instruction) geliştirmişlerdir (Vasil Davidov).

Vygotsky genellikle ilköğretimine uygulandı. Ama onun teorisi üniversite düzeyinde ve özellikle sınıf öğretmenlerinin yetiştirilmesine de uygulanabilir (Casement, 2003). Vygotsky fikirlerinin eğitim ve psikolojinin dışında, işletme yönetimlerine, organizasyon biçimlerine de uygulaması yapılıyor. Özellikle değişim teorilerinde, öğrenen organizasyonlarda bu temelde yeni kavramlar geliştiriliyor.

Vygotsky, Batı bireyseli düşüncesindeki önemli bir eksik olan sosyal kültürel temeli bize hatırlatıyor. Oluşturmacı öğrenmeye kültür ve doku (context) özelliklerini de katmaktadır. Aslında bazen fikirleri birbiriyle çelişiyor gözükse de, Piaget ve Vygotsky öğrenme ve eğitim konusunda birbirini tamamlayan iki önemli düşünürdür.

Aslında o öğretmen merkezli değil, öğrenci merkezli bir eğitimi öngörüyor. Vygotsky teorisi çeşitli gelişim gerilikleri olan çocuklardan yüksek kültüre mensup öğrencilere kadar çok geniş bir öğrenen kitlesine kolaylıkla uygulanabilmektedir. Özellikle az yetenekli ve ihmal edilmiş çocukların başarılarının nasıl artırılabilirliği noktasında iyi bir model sunmaktadır.

Batı eğitimcilerinin teorik fikirlerini normal sınıf ortamına başarılı şekilde aktarmak çok zor iken, Vygotsky teorisinin sınıflarda uygulanması çok kolaydır.

Kaynaklar

- Ashman, Adrian F. Ve Conway, Robert N.F. (Ed) (1997). *Introduction to Cognitive Education: Theory and Applications*. Florance, NY: Routledge
- Bruner, Jerome. (1996). *The culture of education*. Cambridge: Harvard
- Çeçen, A. Rezzan. Vygotsky'nin sosyokültürel perspektifi ışığında bilişsel gelişime katkıları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 19,2000. 21-25
- Dixon-Krauss, L. (1996). *Vygotsky in the classroom: Mediated literacy instruction and assessment*. White Plains, NY: Longman.
- Illich, Ivan (1985). *Okulsuz Toplum* (çev. T.B.Üstün). Ankara: Birey ve Toplum yay.
- Kerr, Stephen T. *Why Vygotsky? The Role of Theoretical Psychology in Russian*

- Education Reform* (Internet Mart 2005:
<http://faculty.washington.edu/stkerr/whyls v.html>)
- Lindblom, Jessica; Tom Ziemke. *Social Situatedness: Vygotsky and Beyond*. www.lucs.lu.se/ftp/pub/LUCS_Studies/LUCS94/Lindblom.pdf (2005 Mart)
- Nelson, C. E. (1996). Student diversity requires different approaches to college teaching, even in math and science. *American Behaviorist Scientist*, 40(2), 165-176.
- Öncü, Türkan. Lev S. Vygotsky'nin Gelişim Kuramı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 1-2,1999. 227-236
- Palmer, Joy; L.Bresler, D.E.Cooper (Ed)(2001) *Fifty Modern Thinkers on Education: From Piaget on the Present Day*. Florance NY, Routledge.
- Piaget, J. (1962) *Comments on Vygotsky's critical remarks concerning 'The Language and Thought of the Child', and 'Judgment and Reasoning in the Child'* (Cambridge Massachusetts, The M.I.T.).
- Piaget, Jean (1939). *Çocukta Hükiim ve Muhakeme*. (Çev. S. Esat Siyavuşgil). İstanbul: Devlet Basımevi.
- Piaget, Jean. *Eğitim Nereye Gidiyor? Anlamak Keşfetmektir* (çev. A.K.Aslan, İ.Dönmezer). İzmir: Ege Üniversitesi Yay. 1993.
- Piaget, Jean. *Le langage et la pensée chez l'enfant*. Neucâtel-Paris 1923
- Rose A. Casement, Vygotsky's Place in Our Teacher Education Classroom. *E-Journal of Teaching & Learning in Diverse Settings*. 1,1,2003. 120-124
- Vygotsky, Lev Semanoviç. *Düşünce ve Dil* (çev. S.Koray). İstanbul: Sistem yay. 1985.
- Wink, J., & Putney, L. (2002). *A vision of Vygotsky*. Boston: Allyn and Bacon